

Lőrincz Julianna

A nonverbális kód verbalizált változata Szabó Magda Az *ajtó* című regényében és orosz szövegvariánsában

Kommunikációelméleti bevezetés

A tudati jellegű, szervező, felhívó, befolyásoló funkciójú kommunikáció az ember mindennapi életének része. A kommunikáció fogalmának sokféle értelmezése ismert az egyes tudományokban. Tágabb értelemben mindenfajta információátadást a kommunikáció körébe sorolhatunk. Szűkebb értelemben azonban az egyirányú információátadást meg kell különböztetnünk a kommunikációtól. A visszacsatolás nélküli egyoldalú közlés során nem jön létre interakció a kommunikátorok között, míg az azonnali visszacsatolást lehetővé tevő kommunikációban a partnerek között interakció folyik, kölcsönös tevékenységet folytatnak.

A közvetlen emberi kommunikáció sikerének fontos feltétele, hogy az adó és a vevő közös verbális és nonverbális kódot alkalmazzon. Az üzenet megértésének az alapja a kódokhoz tartozó jelek jelentésének és a jelek használati szabályainak ismerete.¹ Az emberi kommunikáció fejlődésében egyformán fontos volt a nonverbális és a verbális kód kialakulása. A beszéd kialakulásának kezdeti szakaszában az egyének és csoportok közötti érintkezés az utánzó hangadáson kívül arckifejezéssel, testtartással, kar- és kézgesztusokkal, valamint paralingvisztikai elemek (hanglejtés, hangszín, hangerő stb.) segítségével történt. Nagy valószínűséggel előbb alakult ki a nonverbális kód, mint a verbális. A mainak megfelelő, azokhoz hasonló beszédhangok kialakulása, majd ezeknek konvencionális jelentéssel bíró verbális jelekké kapcsolódása több évezredes fejlődés eredménye.²

A nonverbális kód jelei

A nonverbális kód jeleinek használata az emberi kommunikáció jelentős részét alkotja. A kommunikáció fontos elemei a verbális kódot kísérő, azt kiegészítő jelzések, amelyek a hozzájuk kapcsolt társadalmi megegyezés alapján létrejött konvencionális jelentéssel együtt raktározódnak el az azonos kultúrá-

¹ Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Budapest, Animula, 1986.

² Fodor István: *Mire jó a nyelvtudomány?* Budapest, Balassi Kiadó, 2001.

ban élő, azonos jelrendszereket használó emberek kollektív tudatában. Például a fejrázás a különböző kultúrákban jelenthet igent (magyar, angol, orosz) vagy nemet (bolgár). A megértés feltétele a közös nonverbális jelek alapfunkcióinak (jelentéseinek) ismerete.

A nonverbális jelek nem ismerete vagy nem megfelelő (inkongruens) alkalmazása kommunikációs zavar forrása lehet. Egyes nonverbális jeleknek, például a gesztusoknak és a mimikának a jelentéssel rendelkező verbális kódot kísérő funkciójuk (jelentésük) mellett az emberi test működéséből következően fiziológiai funkciójuk is van. Ilyenek az arcon lévő jelzések: például az elpirulás, elsápadás. Buda Béla megjegyzi, hogy a nem verbális csatorna jelei nehezen különíthetők el a szerint, hogy azok csupán a test működésének fiziológiai jelei, vagy pedig meghatározott funkciójuk van a kommunikációban: „Nagyon nehéz meghatározni a csatornákat úgy, hogy elkülönítsük őket a fiziológiai expressziótól vagy pedig a kommunikációs funkciótól, amelyet a csatorna a közlési folyamatban betölt”.³

A kommunikációban betöltött funkciójuk szerint a nonverbális jelek következő típusait különíthetjük el:⁴

1. A közlő személyről szóló vagy a közlő álláspontját kifejező jelek tükrözhetik:
  - a személy érzelmi állapotát: öröm, bánat, szomorúság stb.
  - személyes tulajdonságait: önbizalom vagy annak hiánya, pontosság, szét-szórtság stb.
  - a kommunikációs partnerek egymáshoz való viszonyát: kooperációs készség, dominancia, elutasítás stb.
2. A kommunikáció folyamatára, az interakció struktúrájára utaló jelek funkciója lehet:
  - az interakció megnyitása: pl. térköz kialakítása, szemkontaktus létrehozása, figyelmes arckifejezés, meghajlás stb.
  - a kapcsolat fenntartása, az interakció biztosítása: fejbólintás, szemkontaktus, test-, kéz, lábtartás (a partner felé fordulás) stb.
  - az interakció befejezésének jelzése: a távolság növelése, a testtartás megváltoztatása, órára pillantás stb.
3. A szóbeli közlésre vonatkozó nonverbális jelek funkciója a kommunikációs partnerek közléshez való viszonyának tükrözése vagy annak értelmezése.

---

³ Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. 82.

⁴ Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. 81–102.

A legtöbb szakirodalomban a következő nonverbális jeltípusokat különböztetik meg:

- mimika,
- gesztusok,
- testtartás,
- kinezika (mozgás),
- proxemika (térközszabályozás),
- emblémák,
- kronémika.

Idetartoznak a *paralingvisztikai elemek* (a vokális csatorna elemei) is, amelyek szintén befolyásolják a verbális közlést. Paralingvisztikai elemek például a hanglejtés, beszédtempó, hangerő, szünet stb. A paralingvisztikai jelzések egy-egy szóznak, mondatnak a megszokott jelentésétől eltérő jelentést is kölcsönözhetnek, de megváltoztathatják az egész közlés jelentését is. A paralingvisztikai jelzések használata kultúrafüggő, de egyénileg is változhat. Egyes vokális és más paralingvisztikai jelzések manipulációs eszközök is lehetnek. Így például a színészi játékban, de a személyes partnerkapcsolatokban is. A hangadáshoz tartozó olyan jelzés, mint a *nevetés* is kommunikációs jelzés.⁵ A verbális kommunikáció teljes hiánya, a *hallgatás*, a *csend* is fontos információhordozó a kommunikációban.^{6 7}

A verbális és nonverbális jelek összhangja (kongruencia) esetén a kommunikáció sikeres lesz, az összhang hiánya, az inkongruencia következménye a kommunikáció sikertelensége, az adó által továbbított információnak a vevő általi téves értelmezése. De a beszélő szándékosan is félrevezetheti a hallgatót (interperszonális megtévesztés) mind verbális, mind pedig nonverbális jelekkel, valamint ezekkel együtt is.⁸

---

⁵ Simigné Fenyő Sarolta–Dadvandipour Zsuzsanna: Nevetés és nevetetés a bohócdoktorok szereplése során. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2011/1. 199–214.

⁶ Simigné Fenyő Sarolta: A hallgatás, a csend szerepe a különböző kultúrákban és a kommunikációban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2010/1. 209–220.

⁷ Kukorelli Katalin: *A hallgatás szerepe és funkciói a kommunikációban*. In: Navracsics Judit, Szabó Dániel (szerk.): *Mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Mental Procedures in Language Processing. Pszicholingvisztikai tanulmányok III. Studies in Psycholinguistics 3*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 140. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2012. 127–138.

⁸ Em Griffin: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest, Harmat, 2003. 92–103.

Vera Birkenbihl⁹ a testbeszéd-jelzések között a testtartást, mimikát, gesztusokat, távolságtartást és a vokális csatornához tartozó tónust említi meg mint a legfontosabb nonverbális jelzéseket. A pillanatnyi testtartás mellett ide sorolja annak változásait is, mint pl. a test súlypontjának áthelyezését vagy a lábkeresztezést. A mimika fogalmába pedig beleért minden olyan jelzést, amely az arcon megfigyelhető, így pl. az elpirulást, elsápadást is. Barra Mária nem különíti el egymástól az intencionális és intencionálatlan kommunikációs gesztusokat, mint pl. az elpirulást az arcizmok által létrehozott olyan gesztusoktól, mint a mosolygás. A szerző rámutat arra is, hogy: „A tekintetünkkel való »viselkedés« több szerző szerint is része a mimikának, és a vokális megnyilvánulásainkat is – akár verbálisak, akár nem – ugyancsak a testünk (egyébként elsődlegesen más funkciókra „szakosodott”) részeivel produkáljuk.”¹⁰

A nonverbális kód jeleivel közvetített üzenetet a szakirodalomban sokan metakommunikációnak is nevezik. A teljes nonverbális kód metakommunikációként való értelmezése azonban erősen leszűkíti a nonverbális jelek funkciójának értelmezését. A jelek különböző funkciója, szemantikai tartalma miatt nem helytálló minden nonverbális jelzés útján közvetített információtartalom metakommunikációként való felfogása, mert a nonverbális jelek a verbális jelekkel azonos módon elsődleges információkat is kifejezhetnek, és akkor önálló jelentésük van. Jellegzetes példája ennek a pantomim. A nonverbális jelek alkalmazását csak akkor tekinthetjük metakommunikációnak, ha használatuk intencionálatlan, azaz nem szándékos.

Ugyanakkor a metakommunikáció a szakirodalom nagy részében^{11 12} a kommunikációról szóló kommunikációt jelenti, amely a kommunikációs folyamat különböző tényezőiről nyújt információt, így például a kommunikációs partnerek kapcsolatáról, a közlés tartalmához, a kommunikációs szituációhoz fűződő viszonyokról.

---

⁹ Birkenbihl Vera: *Testbeszéd*. Budapest, Trivium Kiadó, 2001. 44–45.

¹⁰ Barra Mária: *A beszédjellelmzők és a testbeszéd-jellelmzők összefüggései a közvetlen emberi kommunikációban*. Budapest, Doktori disszertáció. ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola Alkalmazott Nyelvészet Doktori Program, 2014. 30. doktori.btk.elte.hu/lingv/barramaria/diss.pdf (Letöltve: 2017. 10. 20.)

¹¹ Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. 79.

¹² Hatvani Andrea, Budaházy-Mester Dolli, Héjja-Nagy Katalin: *Tanári személyiségfejlés és attitűdformálás*. www.ektf.hu/hefoppalyazat/tanszemfejl/index.html (Letöltve: 2017. 10. 25.)

A nonverbális jelek verbalizációja

Az írás a beszéd grafikus jelekkel rögzített változata, amelyben a szövegalakító a nem verbális elemeket verbálisan érzékelhetővé teszi, hogy a szövegvevője adekvát módon tudja értelmezni, dekódolni a teljes kódú kommunikációt. Az irodalmi kommunikációban az író verbalizált testbeszéd-jelekkel közvetíti a közvetlen személyközi kommunikációban nonverbális jelekkel kifejezett vagy kiegészített információt.

„Az irodalmi alkotás verbális alapanyagú művészet lévén, az író kénytelen nyelvi kódot használni a valóságban különböző kóddal és más-más csatornákon oda-vissza áramló információátadás céljából, és lineárisan megjeleníteni azt, ami másképpen dimenzionálódik a valóság természetes közegében.”¹³ 14

A személyiségvédő távolságtartás nonverbális kifejezései Az ajtó c. regényben

A testbeszéddel történő viselkedés személyiségvédő funkciót is betölthet. Már a regény címe többféle jelentésértelmezést tesz lehetővé: „Vonatkozhat Emerenc lakásának állandóan zárt ajtajára, és értelmezhető egyfajta „lelki” ajtóként is, amely a személyiséget védi...”¹⁵ De nemcsak a regény címének értelmezési lehetőségei utalnak erre, hanem ezt erősíti meg Emerenc nonverbális viselkedése is: pl. a testtartás, a mimika vagy a hallgatás is. A nonverbális jelek használata Emerenc szándékos távolságtartását mutatják nemcsak az idegenektől, hanem még a hozzá közel álló szereplőktől is. A távolságtartás a többi szereplő számára tudáshiányhoz vezet, a tudáshiány pedig meg nem értettséghez. A meg nem értettség fennmarad szinte végig az egész regényben.¹⁶

---

¹³ R. Molnár Emma: *Vokális jelek verbalizálása szépirodalmi szövegekben*. In: V. Raisz Rózsa, H. Varga Gyula (szerk.): *Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában*. XIII. Anyanyelv-oktatási napok Eger, 1998. július 7–10. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 212. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1999. 498–505. 500–501.

¹⁴ László Melinda – H. Varga Gyula: *Nem verbális jelek verbalizálása magyar írók elbeszéléseiben*. In: Balázs Géza, H. Varga Gyula, Veszelszki Ágnes (szerk.): *A magyar szemiotika negyedfél évtized után*. Magyar Szemiotikai Tanulmányok, 7–8. Budapest–Eger, EKF Líceum Kiadó, 2005. 70–86.

¹⁵ Fehér Eszter: *Az idegenség megjelenési formái Szabó Magda regényeiben*. 2011. ujnautilus.info/az-idegenség-megjelenési-formai-szabo-magda-regényeiben. (Letöltve: 2017. 01. 12.)

¹⁶ Fehér Eszter: *Az idegenség megjelenési formái Szabó Magda regényeiben*.

A mimikai jelzések

A közvetlen kommunikációban a mimika többféle funkciót tölthet be:

1. Az arc izmainak mozgásával az **érzelmi viszonyok tükröződése** az arcon.
2. A vizuális információk folyamata.
3. A személyiség viszonyulása a másik emberhez és a kommunikációs szituációkhoz.¹⁷

De a mimika fogalmába beletartozik minden olyan jelzés is, amely az arcon megfigyelhető: pl. az elpirulás, az elsápadás.¹⁸

Az arc

Az arcnak van a legfontosabb szerepe a testbeszédben. Szabó István *Az ajtó* filmváltozatáról szólva ezzel kapcsolatban a következőket írja:

[...] a kép egy emberi arc a maga gazdagságával. Föl lehet fedezni a tenger mélységeinek titkait, most már az úr titkait is, sőt egyre jobban az emberi test titkait is. De egy ember arca fölfedezhetetlen, mindig más. Ezt igazolja az irodalmi szöveg is: „Emerenc arca egyszerűen nem volt máshoz hasonlítható, mint sima, jelzéstelen hajnali víztükörhöz.” „[...] a vásznon nem a leírt szó él, hanem a vásznon megjelenő arc, tekintet és az abból sugárzó energia.”¹⁹

Emerenc arcának leírása a regényben jól tükrözi a szereplő olyan alapvető személyiségjegyeit, mint a partnerektől való szándékos távolságtartás, a bizalmatlanság. Ezt igazolják a következő példák is a forrás- és a célnyelvi szövegben egyaránt:

- (1) „[...] sosem hittem el írónak, ha azt közölte [...], hogy valakinek **olyan az ábrázata, mint a tó.**”²⁰
„[...] *никогда я не могла принять сравнение лица с озером, [...]*”²¹

---

¹⁷ Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. 56.

¹⁸ Birkenbihl Vera: *Testbeszéd*. 44–45.

¹⁹ Várkonyi Benedek: Emerenc királynő. Beszélgetés Szabó Istvánnal, *Filmszemle*, 2012. március. http://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=10998 (Letöltve: 2017. 10. 10.)

²⁰ Szabó Magda: *Az ajtó*. Budapest, Magvető Kiadó, 1987, 10. A regény idézetei e kiadásból származnak, a továbbiakban a főszövegben oldalszámmal jelölöm a hivatkozás helyét.

²¹ Магда Сабо: *Дверь*. Ford. Олег Россиянов. Москва, «МИГ», 2000. <http://www.rulit>.

‘[...] soha nem tudtam elfogadni az **arcnak a tóval** való összehasonlítását, [...]’

(2) Emerenc **arca** egyszerűen nem volt máshoz hasonlítható, mint a **simá, jelzéstelen, hajnali víztükörhöz.**” (10.)

„**Лицо Эмеренц, если с чем и можно сравнить, так именно с невозмутимой, незыблемой предугрненной водной гладью.**”

‘Emerenc arcát, ha valamivel össze lehet hasonlítani, akkor éppen a nyugodt, rendületlen (mozdulatlan) hajnali víztükörrel.’

A tekintet megváltozása: düh, harag

A rezzenéstelen arc, a semmilyen érzelmet sem tükröző üres tekintet megváltozásának jelentése van a szövegben: az Emerenc világába való behatolás negatív értékelése. Emerenc dühös reagálása ugyanis az általa felállított és mindenki által hallgatólagosan elfogadott szabályok megszegése miatt következik be.

(3) „**Elmakogtam, mire kérném, nem válaszolt, csak állt előttem, farkasszemet nézett velem, és olyan volt a tekintete, mintha kést vágtam volna a karjába.**” (16.)

„**Запинаясь, выдавила я свою просьбу. Она ждала, глядя на меня в упор такими глазами, точно я сейчас всажу в нее нож.**”

‘Elhebegve préseltem ki a kérésemet. Várt, farkasszemet nézve, olyan szemekkel, mintha most vágnék bele egy kést.’

Arc, fejtartás, -mozgás

(4) „Emerenc akkor **sem emelte fel a fejét**, amikor végre felelt [...] **az a tótükör arc** a rituális kellékre emlékeztető kendő árnyékában sokáig nem árult el semmit.” (10.)

„**Даже ответ мне дала, не подымая глаз, и на бесстрастной глади ее будто клубуком затененного лица ровно ничего не отразилось.**”

‘Sőt úgy felelt nekem, fel sem emelve a tekintetét (szemét), és a szenvedélymentes víztükörön [tkp. az arcon – L. J.], amelyet mintha egy szerzetesi süveg árnyékolt volna be, semmi nem tükröződött.’

A célnyelvi szövegvariánsban a fordító két mondat összevonásával sűríti össze a forrásnyelvi leírást. A reáliának számító rituális kellék leírására fordítási kompenzációs eljárást választott Oleg Roszszijanov, az orosz fordító: a jelentésszűkítést, illetve a konkretizálást. A **клобук** 'szerzetesi süveg' szó jelentése szűkebb a forrásnyelvi körülíró leírásnál. A **másik módosulás** a célnyelvi szövegben: a fej részének, a szemnek a leírásával pars pro toto metonímiát toldott be (adjekciós eljárás) a fordító.

- (5) „[...] azt hittem, megőrül a kérdésnek, de csak **bólintott**, [...]” (11.)
„[...] думая обрадовать ее таким вопросом, но Эмеренц только **кивнула** [...]”
‘[...] gondolva, megörvendeztettem egy ilyen kérdéssel, de Emerenc csak bólintott [...]’

Kézgesztus/az érintés hiánya

A taktilis kommunikációnak, az érintésnek mint kézgesztusnak is fontos szerepe van a kommunikációban. Emerenc következetesen kerül mindenfajta testi kontaktust, ami a távolságtartás jele. Ritka kivételt képez, ha szerződést köt, azaz felcsap (mint a hajdúsági pásztorok) a házvezetőnői teendőik ellátására.

- (6) „Az öregasszony **kezet nyújtott mindkettőnknek**, egyébként, ha csak elkerülhette, **nem érintett meg**, ha én nyúltam utána, elhárította az ujjaimat, mintha legyet hajtana, ám akkor este nem beállt hozzánk, [...] Emerenc **felcsapott**.” (10.)

„Эмеренц **подала руку** ему, **потом мне**, хотя по возможности **избегала рукопожатий**. Бывало, **протяну ей руку**, а она **отстранит нетерпеливым движением**, будто отгоняя муху. Но в тот вечер не мы ее «нанимали», это было бы против ее правил, а она с нами **ударила по рукам**.”

‘Emerenc kezet nyújtott neki [Sz. M. férjének – L. J.], aztán nekem, bár lehetőség szerint kerülte a kézfogásokat. Volt úgy, hogy kezet nyújtok neki, de ő **türelmetlen mozdulattal elhárítja**, mintha legyet kergetne el. De azon az estén nem mi fogadtuk fel, ez az ő szabályai ellen lett volna, hanem ő **csapott a kezünkbe**.’ [tkp. felcsapott – L. J.]

A hallgatás főbb funkciói

A hallgatás és a csend, ahogyan a nevetés is, a vokális csatorna részei, non-verbális elemek. A hallgatás és a csend az ember vagy a természeti jelenségek által keltett hangzás, hanghatás hiányát jelöli, ennek megfelelően különböző funkciói lehetnek a közlésben.

A hallgatás legfontosabb kommunikációs stratégiai funkciói az emberi kommunikációban:

1. az üzenet tartalmával kapcsolatos jelző funkció,
  - minősítő,
  - ítéletalkotó,
  - megértést,
  - egyetértést/egyvet nem értést kifejező
2. érzelmi funkció:
  - aktív hallgatás: a partnerre irányuló figyelem jele; pl. a gyógyító kommunikáció
  - passzív hallgatás: érdektelenség, figyelmetlenség, a partner közlésének kivárása arra való reagálás előtt,
  - negatív érzelmek elhallgatása
3. szociális funkció:
  - a kulturálisan kialakult illemtet figyelembe vevő funkció,
  - a tabuk és az egyéb szociális normák irányítják^{22 23}
4. konfliktuskerülés:
  - a partnerrel ellenkező vélemény elhallgatása,
  - az ellentétes vélemény várható következményeinek nem vállalása,
  - kínos kérdésekre nem reagálás stb.

„Nagyon gyakran a csendet és a hallgatást a hangok és a beszéd hiányaként fogják fel. Ennél sokkal komplexebb a jelenség, és másképpen kell megközeleltetni: nem csupán valaminek a hiányaként értelmezni, hanem gazdag jelentéssel bíró kommunikációs megnyilvánulásként, amelyet erősen meghatároznak a társadalmi, kulturális, népi szokások, sőt a pszichológia is.”²⁴ Golubeva szerint

---

²² Simigné Fenyő Sarolta: A hallgatás, a csend szerepe a különböző kultúrákban és a kommunikációban, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2010/ 1. 209–220.

²³ Kukorelli Katalin: A hallgatás szerepe és funkciói. Az aktív hallgatás mint kommunikációs stratégia, *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2011/1. 133–184.

²⁴ Irina Golubeva: *A csend és a hallgatás a kultúrákőzi kommunikációban, avagy hallgatni arany?* In: Navracscics Judit– Szabó Dániel (szerk.): *Mentális folyamatok a nyelvi feldol-*

Jaworski a csendet és a hallgatást a kommunikáció metaforájának tartja.²⁵ A csend funkciója lehet:

- fizikai,
- társadalmi,
- kulturális,
- esztétikai

A szakemberek egy része az élőbeszédben azonosnak tartja a csendet és a szünetet is. A szünet azonban a spontán beszéd velejárója, míg a csend a beszéd hiányát jelenti. Tannen²⁶ például arra a következtetésre jutott, hogy ha a csend hosszabb, mint a beszédben szokásos szünet, vagy ha a szünet nem a szokásos helyen és szokásos funkcióval jelentkezik, hanem valaminek a hiányára utal, akkor már nem tekinthető szünetnek, hanem csendnek.

A hallgatás, csend kifejezése *Az ajtó* című regényben

A csend és a hallgatás értelmezése is kultúrafüggő, ahogyan a nonverbális kommunikációs kód más jelzései is. Az oroszban például a *тишина* fizikai csendet, a *молчание* emberit, azaz a beszéd hiányát, míg a *безмолвие* a kettőt együtt jelenti.²⁷ A magyarban is kontextuális szinonimái egymásnak a csend és a hallgatás. Nézzük meg a forrás- és célnyelvi szövegekben, milyen eltérések vannak a hallgatás és a csend verbalizált kifejezési formáinak jelentései között!

A *hallgatag* és a *молчаливый* jelzők mindkét szövegben az emberi beszéd hiányát fejezik ki, azaz olyan emberre alkalmazzák mindkét kultúrában, akinek kommunikációs megnyilvánulásában nem a beszéd a legjellemzőbb, hanem annak hiánya. Erre utal mindhárom kiemelt szövegrész.

---

gozásban. *Mental Procedures in Language Processing. Pszicholingvisztikai tanulmányok III. Studies in Psycholinguistics* 3. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 140. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2012. 139–144. 139.

²⁵ Irina Golubeva: *A csend és a hallgatás a kultúraközi kommunikációban, avagy hallgatni arany?* 140.

²⁶ Irina Golubeva: *A csend és a hallgatás a kultúraközi kommunikációban, avagy hallgatni arany?* 140.

²⁷ Irina Golubeva: *A csend és a hallgatás a kultúraközi kommunikációban, avagy hallgatni arany?* 140.

(7) „Hát ezért álltam akkor szemben a **hallgatag** öregasszonnyal [...]”
(9.)

„Вот почему я с этой **молчаливой** пожилой женщиной и стояла в палисаднике.”

‘Íme ezért álltam ezzel a hallgatag idős asszonnyal az előkertben.’

(8) [Emerenc] „**Némán figyelt**, míg elmondtam, mi volna nálunk a ten-nivalója, [...]” (10.)

„[...] она **молча слушает** мои объяснения, [...]”

‘(Emerenc) némán hallgatta a magyarázataimat, [...]’

(9) „Mindent, amit csinált, hibátlanul végzett, járt-kelt a helyiségekben többnyire **némán**, nemhogy bizalmaskodó nem volt, vagy kíváncsi, de **került minden felesleges beszédet.**” (14.)

„И все, что ни делала, снуя по квартире, выполняла она безукоризненно – и по большей части **молча**. Не только что **не болтая** или **приставая**, но прямотаки избегая лишних слов.”

‘És mindent, bármit is csinált, járkálva a lakásban, tökéletesen végzett – és többnyire némán. Nemcsak hogy nem fecsegve vagy tolakodva, de egyenesen kerülve a felesleges szavakat (beszédet).’

A beszéd és a kiabálás mint vokális jelzések megjelenése

Az is megfigyelhető az egész regényben, hogy ha Emerenc megszólal, annak oka, különös súlya is van. Ezt is normaszegésként értelmezhetjük, a fősze-replő által saját maga számára megszabott és mindenki által hallgatólágo-san elfogadott szótlansága, némasága, a hallgatás, a csend megváltozása sajátos funkcióval jelenik meg a regényszövegben, mint ahogyan a kiemelt példák is mutatják.

(10) „**Bekiáltottam**, siessen, mert mennék, volna valami megbízásom, először változatlan **csend** fogadta a hangomat, de mikor rávertem a ki-lincsre, úgy **penderült ki**, hogy attól féltem, megüt. **Bevágta** maga mö-gött **az ajtót**, azt **rikoltotta**, ne zargassam munkaidő után, [...]” (16.)

„**Я крикнула**: откройте, мол, спешу очень, хочу вам что-то поручить. **Ответом было** попрежнему **молчание**. Но стоило сильнее подергать за дверную ручку, как Эмеренц выскочила – **с таким видом, будто вотвот меня ударит**. Захлопнула за собой дверь да еще **прикрикнула**: что это я ее беспокою в нерабочее время, [...]”

Bekiáltottam: nyissa ki, kérem, nagyon sietek, valamivel meg akarom

bízni. A válasz, a korábbiakhoz hasonlóan, hallgatás volt. De erősebben meg kellett rángatnom az ajtókilincset, amikor Emerenc kiugrott – olyan arccal, mintha mindjárt meg akarna ütni. Bevágta maga mögött az ajtót és még (fenyegetően rám) kiáltott: hogy zavarom őt munkaidő után, [...]

A fizikai és nyelvi viselkedés összhangban van egymással mindkét szövegváltozatban. Az antitézis alakzata is megjelenik a forrás- és célnyelvi variánsban is: a fizikai és nyelvi „mozdulatlanságot” a hirtelen gyors mozgás váltja fel. Gondoljunk itt a korábban említett rezzenéstelen „tótükör” arcra, és a nagyon intenzív negatív indulatot kifejezőre, valamint a mozdulatlanságra (amihez a beszéd hiánya mellett a fizikai csend is társul) és a hirtelen indulatos testmozgásra. De az azonosság mellett módosulás is van a célnyelvi változatban: a *молчание* szó nem teljes szemantikai megfelelője a magyar *csend* szónak, csak szinonimája, ugyanis a fizikai csendet (pl. a tárgyak mozgatása, természeti jelenségek által okozott mozgás) az oroszban a *тишина* szó fejezné ki pontosan, míg a fizikai mozgás és az emberi hang hiányából eredő csendet a *безмолвие*, ahogyan erre korábban is utaltam. A két szövegrész a referenciális, a fogalmi kifejezés szintjén adekvát ugyan, de a pragmatikai jelentés módosul az orosz szövegben.

Testtartás, testmozgás

Emerenc testbeszédjelei a főszereplő állandó, többnyire szótlán tevékenységét kísérik:

(11) „[...] **járt-kelt** a helyiségekben többnyire **némán.**” (14.)

„[...] **снует** по квартире, [...] и по большей части **молча.**

‘[...] járkálva a lakásban, [...] és többnyire némán.’

(12) „Emerenc talán soha nincs is otthon, csak az utcán, és **le se fekszik**, mint más halandó. [...] Emerenc **sose feküdt le** [...] (24.)

„В снежные зимы она, казалось, вообще **днюет и ночует на улице, совсем не ложась**, как прочие смертные.”

‘Havas teleken, úgy tűnt, általában éjjel nappal az utcán van, egyáltalán le sem fekszik, mint más halandó.’

(13) „[...] a szerelmesek székének hívott pici kanapén, a laversziten szundikált, azt állította, mihelyt **ledől**, rájön valami gyengeség, ő csak **ülve** kap megfelelő támaszt fájó gerincének, ha **lefekszik**, szédül, [...]” (24.)

„ [...] **присядет** просто на **крохотное канапе**, прозываемое «гнездышком влюбленных». Так и дремлет: мол, только **в сидячем**

положении отдыхает – и спина нить перестает. А лежа сразу нападает слабость и начинает кружиться голова.”

‘... egyszerűen a picci kanapéra, a „szerelmesek kis fészkének nevezettre ül le egy kicsit. Így is szundikál: azt mondja, hogy csak ülő helyzetben pihen – a háta megszűnik sajogni. De fekve azonnal rátör a gyengeség és szédülni kezd.’

(14) „Hogyan fért el egyetlen életében ennyi élet [...], de Emerenc szinte **sohasem ült**, mikor nem volt seprű a kezében, bizonyos, hogy a komatállal **iparkodott** valahova, [...]” (25.)

„Не знаю, как уж она успевала все, но только **без дела не сидела** никогда. Не подметает, так с миской своей к комуто **поспешает**.”

‘Nem tudom, hogy ért rá mindenre, de munka nélkül nem ült soha. (Ha) Nem sörör, akkor a tájával siet valakihez.’

A mozgás hiánya: a kényszerpihenő

Emerenc saját maga által felállított viselkedési normájának megszegéséhez tartozik állandó tevékenységének felfüggesztése is. Ennek is funkciója van a szövegben: a másakra való figyelés, a törődés, a segítség egyik formája (a másik forma a folytonos mozgás, a „komatál” hordása). A passzív hallgatást, a csendet azonban most sem annak ellentéte, a beszéd váltja fel, hanem a segítő szándékú aktív hallgatás.

(15) „Emerenc életében először **mellém ereszkedett** a kanapéra, [...] aztán **csak ült**, mint aki arra **vár**, szólaljak meg, és beszéljem ki magamból azt az általa nem ismert 6 órát, meg ami rá következett.” (27.)

„Первый раз за все время **подседа** Эмеренц **ко мне** на кушетку и, [...] **осталась сидеть**, словно приглашая меня выговориться, рассказать о пережитом,перечувствованном за шесть часов отсутствия.”

‘Életében először ült oda hozzám Emerenc a díványra, [...] és ülve maradt, mintegy arra kérve engem, hogy beszéljem ki magam, meséljek arról, amit a távollétem 6 órájában átéltem, átéreztem.’

Összegzés. A műfordítás fogalmának értelmezése

A műfordítás terminus technicus a magyar nyelvben többértelmű.

1. A műfordítás olyan folyamat, amelyben a forrásnyelvi kultúrában keletkezett szövegnek mint invariánsnak megfelelő szövegvariáns jön létre.
2. A műfordítás szövegprodukciónak is, a forrásnyelvi invariáns szöveg célnyelvi újraalkotása eredményeképpen létrejött szövegvariáns.
3. A célnyelvi szövegvariánsnak meg kell felelnie a célnyelvi kultúrában működő szövegalkotó kánonnak.
4. A célnyelvi szövegvariáns befogadókra gyakorolt hatásának a forrásnyelviéhez hasonlóan kell lennie.
5. A műfordítás az érintkező kultúrák közötti sajátos viszony. Szegedy-Maszák Mihály²⁸ a forrásnyelvi és célnyelvi irodalmi alkotásokat az emberiség közös kultúrkincse mint kontinuum egy-egy elemeként értelmezi: „A forrásszöveghez a megfelelés jegyében igazodó fordítás már csak azért is sebezhető lehet, mert az eredetinek tekintett szöveg maga is tartalmazhat fordítást vagy olyan részalkotókat, amelyek harmadik örökséghez tartoznak.”

A nonverbális kód fordítása

A metakommunikáció és a testbeszédjelek értelmezésében terminológiai átfedések vannak a hazai és nemzetközi szakirodalomban. Többen metakommunikációnak tartják a nonverbális kóddal történő kommunikációt. Metakommunikációnak azonban a verbális kódot kiegészítő, többnyire intencionálatlan nonverbális jelekkel közvetített információ.

A nonverbális jeleket verbális jelekkel közvetítjük az írott szövegben. A nonverbális jel verbálissal történő kifejezése ugyanúgy fordítási folyamat eredménye, mint az idegen nyelvre történő fordítás. A nonverbális jelek verbalizált változatainak fordítását így többszörös fordításnak tarthatjuk.²⁹

Oleg Roszszijanov fordításszövege a forrásnyelvi szöveg kiváló orosz változata. Az orosz célnyelvi szövegváltozat, mind a verbális kód, mind pedig a nonverbális kód elemeinek verbalizált változatait illetően – jelentésükben, funkciójukban – a kisebb, főleg pragmatikai jelentésekben megfigyelhető eltérések ellenére is adekvát a forrásnyelvivel.

---

²⁸ Szegedy-Maszák Mihály: Fordítás és kánon. *Irodalomtörténet*. 1988/1–2. 80.

²⁹ Lőrincz Julianna: *A nonverbális jelek verbalizált változatai a műfordításokban*. In: H. Nagy Péter (szerk.): *Eruditio–Educatio*, 2016/1. Komárom, Selye János Egyetem JE TTK, 2016. 51–59.